

УДК 32:351]:305](477)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.50.20>

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ШЛЯХ ДО ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Лідія Даниленко, Лілія Григорович

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби,
кафедра парламентаризму
вул. Антона Цедіка, 20, 03057, м. Київ, Україна*

У статті обґрунтовано сутність поняття «гендерна компетентність» як здатність особистості до сприйняття і реалізації рівності між статтями в усіх сферах життєдіяльності – в побуті, на роботі, в політиці.

Наголошено на тому, що складовими гендерної компетентності є система знань про гендер як статево-соціальну характеристику особистості, вміння та навички формування партнерських відносин між жінками і чоловіками в різних сферах діяльності, особисті якості і мотивація щодо забезпечення справедливого, чесного, толерантного середовища у суспільстві і державі.

Здійснено порівняння рівня гендерної компетентності з рівнем демократії та визначено базовий зміст підготовки фахівців різних професій з гендерної проблематики, який включив знання і вміння, необхідні кожному фахівцю у різних сферах діяльності.

Рекомендовано посилити освітню складову у формуванні гендерної компетентності фахівців усіх спеціальностей шляхом запровадження відповідних навчальних дисциплін у закладах вищої освіти. До основних знань з гендерної проблематики віднесено знання про сутність гендерного підходу та методи забезпечення гендерної рівності, концепції різноманітних гендерних програм та способи їх реалізації; до основних умінь – технології виявлення і подолання гендерних упереджень і стереотипів, проведення гендерного аналізу документів і матеріалів, подолання гендерної дискримінації та гендерного насильства, проектування егалітарного середовища. Враховано, що гендерні стереотипи поділяються на три групи – маскуліності-фемінності, змісту праці, ролі поведінки жінки і чоловіка в сім'ї.

Ключові слова: гендер, гендерна компетентність, гендерна демократія, паритетність, гендерна політика, парламент, публічна влада, політична влада, толерантність, цінність, представницькі органи влади, вища освіта.

Постановка проблеми. В сучасних умовах демократичного розвитку України важливе значення набуває компетентність фахівців в усіх сферах діяльності, яка, на відміну від здатності особистості лише володіти знаннями чи інколи їх застосовувати, забезпечує їй умовами реалізації і практичного застосування. Із запровадженням компетентнісного підходу до підготовки фахівців виникла потреба в його обґрунтуванні і виокремленні особливостей, таких як характеристики, структурні елементи, базові концепти тощо, а також суттєво змінилося ставлення до фахівців, зокрема: для тих, хто має вищу освіту компетентність є більш складною; для інших рівнів освіти – менш складною. Проте, саме на нижчих кваліфікаційних освітніх рівнях особа здобуває навички правильної поведінки щодо ставлення до людини іншої статі і тоді на вищих рівнях освіти вона набагато легше сприймає теоретичні основи цього явища.

У зв'язку зі вступом України в ЄС питання гендерної рівності, гендерної компетентності та гендерної цінності є вкрай актуальними і, не зважаючи на позитивні зрушення

у цьому питанні, прогресивні демократичні країни світу продовжують приділяти цьому питанню особливу увагу.

В Україні гендерна політика формується практично з початку XXI століття і в державі створена відповідна нормативно-правова база [4]. Серед останніх нормативних актів особливе значення має Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», в якому забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат є одним із базових.

Тобто, питання гендерної компетентності на шляху до подальшого демократичного розвитку України, зокрема у повоєнній країні, залишається в центрі уваги науковців і потребує подальшого наукового осмислення й обґрунтування.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженню окремих аспектів гендерної проблематики, зокрема у сфері гендерної компетентності для демократичного розвитку України приділяють увагу такі вітчизняні науковці як Олена Суслова, Юлія Лихач, Марина Канівець, Лілія Гонюкова, Вікторія Сичова, Марина Білинська та ін. Серед науковців нашої Наукової школи вітчизняного парламентаризму, яка функціонує при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, цією проблематикою опікуються Валентина Гошовська, Лідія Даниленко, Лілія Григорович, Надія Максименцева, Ольга Горулько, Наталія Баласинович та ін.

Більшість дослідниць приділяють увагу гендерній рівності, гендерній політиці, гендерним цінностям, моделям гендерної взаємодії, гендерному аудиту нормативних актів тощо. Ми ж вважаємо, що недостатньо уваги приділено гендерній компетентності, зокрема при фаховій підготовці керівних кадрів, яка має стати однією з базових, серед інших, таких як лідерська, мовна, математична, інформаційна, комунікативна, комунікаційна та інші компетентності.

Розвиток гендерної компетентності сприятиме посиленню демократії, адже представники обох статей однаково відповідальні за розбудову держави та захист її інтересів.

Мета дослідження. Розкрити й охарактеризувати сутність і особливості гендерної компетентності та її вплив на демократичний розвиток держави, визначити шляхи її підвищення.

Виклад основного матеріалу. У 2022 році Україна перебуває на 87-му місці серед 167 країн світу, втративши одну сходинку порівняно з минулим роком [7], не зважаючи на те, що увага була зосереджена на російській війні в Україні та її важливості для майбутнього демократії у Європі та світі.

Відданість українців у боротьбі за демократію демонструє потужність демократичних ідей і принципів, що об'єднують людей. І, якщо під час Революції гідності у 2013–2014 рр. не можна було одразу визначити чітку національну ідентичність українців, адже країна була розділена на Схід і Захід, то у 2022-му році боротьба України проти російського домінування зміцнила самоідентичність нашого народу як сильної української нації, яка об'єдналась у боротьбі з зовнішнім ворогом.

На це вказують і такі дослідження Фонду демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, проведенні в Україні у 2018 році, за якими зазначено, що 85% українців не виявляли активності у суспільному житті [1]. І, навпаки, протилежні результати отримані в ході досліджень, проведених на замовлення Національного демократичного інституту в січні 2023 року, які вказують на те, що майже 80% респондентів особисто готові долучитися до процесу повоєнної відбудови нашої держави [9].

Для посилення демократії в Україні і створення держави гендерного спрямування, важливим постає комплексне вирішення завдань формування гендерної політики, яка не

можлива без гендерно-компетентних фахівців, які її формують і забезпечують її системну реалізацію.

Ми розкриваємо сутність гендерної компетентності за допомогою її складових елементів, таких як знання, вміння, особисті якості, навички, мотивація та досвід (див. рис. 1).

Гендерна компетентність включає:		
знання, вміння	особисті якості, навички	мотивація, досвід
<i>зміст :</i>		
– сутність – законодавство – відповідальність	– особисті якості – характерні риси – поведінка	– потреби – мотиви – цінності – досвід/практики

Рис. 1. Гендерна компетентність та її складові

Авторська розробка

Як видно з рис. 1, гендерна компетентність є складною статево-соціальною характеристикою особистості, яка включає здатність не лише знати і вміти, а й діяти у напрямі встановлення паритетної рівності між жінками і чоловіками в усіх сферах їх життєдіяльності з урахуванням розвинутих якостей і навичок толерантної поведінки, сформованої мотивації щодо демонстрації високої культури спілкування між ними та набуття позитивного досвіду у гендерному партнерстві і гендерній демократії.

Почнемо з останньої складової. Очевидно, що вона не властива більшості громадян України, які не мали достатнього досвіду перебування в умовах повноцінної демократії і відповідно паритетного спілкування між чоловіками і жінками в суспільних відносинах. Більшість із них, починаючи з 1991 року, перебували в авторитарному та гібридному режимах демократії, а нині – у режимі недосконалої демократії [3].

Про що це свідчить?

Мабуть про те, що в Україні досить повільно реалізувались міжнародні гендерні концепції і доктрини, ратифіковані нашою державою, і тому українські громадяни вимушені були так довго жити у режимі недосконалої демократії. А тепер вимушена евакуація багатьох українських громадян у демократичні країни Європи і світу, зумовлена російсько-українською війною, надала поштовх до оволодіння ними новим досвідом демократичних відносин у суспільному і побутовому житті. Це відповідно вплине на їхню поведінку, зокрема у спілкуванні між громадянами та між громадянським суспільством і владою.

При цьому зазначимо, що поведінка людини є складним комплексом її пристосовань, спрямованих на задоволення фізіологічних, соціальних, духовних потреб організму і вона не легко і не швидко змінюється. До того ж вона більше залежить від спадково рефлексорних реакцій і звичок, аніж від навичок, набутих за допомогою досвіду, навчання чи самонавчання, як у випадку з тимчасовими переселенцями. В її основі лежать цінності, потреби і мотиви, особисті якості і характерні риси особистості, які у своїй більшості є незмінними. Тому сподіватись лише на досвід у зміні поведінки не приходиться. Її зміна можлива у комплексі з іншими складниками гендерної компетентності, такими як цінності, потреби, мотиви, освіта та отримання системних знань у цій сфері.

Щодо цінностей, то вони також змінюються під впливом зовнішніх факторів, зокрема тих, що пов'язані із набуттям Україною статусу кандидата на членство в ЄС. У цей період важливими постають знання про європейські цінності, пов'язані з правами і свободами людини. А саме:

- фундаментальні (право на життя, на власність, на власні переконання);
- правові (право на становлення інституту виборів, створення незалежного судочинства, надання прав опозиції, забезпечення свободи слова в ЗМІ);
- соціальні (право на працю та на справедливі, безпечні її умови; на справедливий винагороду за працю; тощо);
- культурні (рівність прав і свобод представників різних національних, статей, мов, релігійних вподобань та запобігання їх дискримінації).

Ці права і свободи є базовими в країнах ЄС. Їх не дозволено нікому порушувати. Серед них є й гендерні зобов'язання щодо рівних можливостей чоловіків і жінок. ООН, зокрема, започаткувала Програму «Планета 50-50 до 2030 року: Крок уперед до гендерної рівності» [8], в якій відображені національні заходи, спрямовані на досягнення гендерної рівності до 2030 року.

Практично кожна з країн ЄС закріпила у своїх конституціях такі основні складові принципу гендерної паритетності в правах, як рівність усіх громадян перед законом, рівність незалежно від раси і національності, рівні можливості жінки і чоловіка для їх участі в усіх сферах суспільного життя, а також рівного становища в сім'ї.

В Україні також є відповідний прогрес. Так, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України [5] затверджено, що частка жінок серед народних депутатів України, депутатів обласних та місцевих рад (міст обласного значення) має складати до 20 відсотків у 2021 році. Статистичні дані засвідчили, що ця вимога виконана і у Верховну Раду України IX скликання було обрано 20,6% жінок від загального складу народних депутатів. По відношенню до попередніх скликань – це великий крок уперед [10]. Цьому сприяли зусилля багатьох людей і головне – готовність суспільства сприймати нову реальність, коли жінки разом із чоловіками виконують загальнодержавні справи на рівних, зокрема роботу в парламенті.

Так, наприклад, на дострокових парламентських виборах в Україні у 2019 році до Верховної Ради України IX скликання вперше увійшло 80,4% народних депутатів. Це було рекордне оновлення українського парламенту за останні двадцять років, починаючи з виборів 1998 року, коли у Раду II скликання пройшло 86% вперше обраних народних депутатів. Важливим є той факт, що саме народні депутати Верховної Ради України II скликання спромоглися прийняти чинну Конституцію, визнану світовими експертами. Народні ж депутати Верховної Ради України IX скликання долають пандемію COVID-19 і забезпечують оборону України у повномасштабній війні з російською федерацією.

Тому важливим є постійне оновлення парламенту новими фахівцями, мотивованими служити Українській державі, здатними володіти якостями лідера, бути патріотичними й інноваційними, добросесними й відповідальними, а також мати гендерну компетентність.

В українському законодавстві гендерна політика реалізована комплексом нормативно-правових актів, до яких слід віднести: Конституцію України, яка гарантує своїм громадянам рівні права і свободи, які є рівними перед законом (ст. 24); Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Національну стратегію у сфері прав людини, затверджену Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015; План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2030 року; Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2030 року; Національну доповідь 2017 року «Цілі сталого розвитку: Україна».

Виконання цих та інших нормативно-правих актів можливе лише мотивованими фахівцями, які не чинитимуть опір, а навпаки, сприятимуть їх якісній реалізації. Мотивація є невід’ємною складовою компетентності.

Тому, вважаємо, що оволодіння досвідом демократії, зміна поведінки у суспільстві щодо рівності статей, мотивація щодо виконання фахівцями своїх службових повноважень і чинного законодавства, зокрема у сфері гендерної проблематики, неминуче призведуть до обов’язкового запровадження у систему освіти відповідних навчальних курсів.

Як приклад, продемонструємо зміст навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти, запропонованої в рамках проекту Еразмус+ (КА-2) 561785-EPP-1-2015-1-LT-ERPKA2-SVNE-JP «GeSt – Гендерні студії: Крок до демократії та миру у сусідніх до ЄС країнах з різними традиціями», у результаті якої вони мають здобути відповідні знання і вміння (див. табл. 1).

Таблиця 1

Сукупність базових знань і вмінь здобувачів вищої освіти з гендерної проблематики (уніфікована для різних спеціальностей)

Повинні знати:	Повинні вміти:
<ul style="list-style-type: none">– завдання, напрями та джерела гендерної політики;– методи забезпечення рівності при вступі до посади чи на навчання;– способи створення рівних умов для жінок і чоловіків;– види гендерних стереотипів;– прояви гендерних упереджень;– роль наставників у формуванні гендерних відносин;– концепції гендерних програм;– мета, завдання, технології гендерної просвіти;– теорія роботи в цільових групах	<ul style="list-style-type: none">– розрізняти прояви гендерної дискримінації;– проводити гендерний моніторинг умов навчання та праці;– вирізняти гендерні стереотипи у міжособистісних взаєминах;– виявляти гендерні упередження і стереотипи;– проводити гендерний аналіз документів, матеріалів;– запобігати дискримінації і насильству;– застосовувати технології подолання гендерної дискримінації та гендерного насильства;– вибудовувати стратегії проектування егалітарного середовища

Джерело: авторська розробка на основі [2]

Як видно з таблиці 1, нами уніфікована сукупність базових знань і вмінь здобувачів вищої освіти з гендерної проблематики, яку можна використовувати для будь якої спеціальності.

До основних знань з гендерної проблематики увійшли знання про сутність гендерного підходу та методи забезпечення гендерної рівності, концепції різноманітних гендерних програм та способи їх реалізації; до основних умінь – технології виявлення і подолання гендерних упереджень і стереотипів, проведення гендерного аналізу документів і матеріалів, подолання гендерної дискримінації та гендерного насильства, проектування егалітарного середовища. При цьому зазначаємо, що знання стосуються сутності гендеру та його особливостей, а вміння – здатності долати різні прояви його порушення. Для розвитку цих умінь важливим постає вирішення практичних кейсів, медійних практик, проведення гендерних досліджень тощо.

Важливу роль у формуванні гендерної компетентності відіграють вміння в подоланні гендерних стереотипів, які поділяються на такі три групи:

– стереотипи маскулітності-фемінності, як нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, що є характерними для чоловіків і жінок, зокрема: чоловіки

характеризуються як компетентні, домінантні, незалежні, агресивні, самовпевнені, схильні міркувати логічно, здатні керувати своїми почуттями; жінки пасивніші, залежні, емоційні, турботливі й ніжні;

– стереотипи щодо змісту праці: для жінок традиційною вважається виконавча, обслуговуюча діяльність, а для чоловіків – інструментальна, творча, керівна;

– стереотипи, пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей відповідно до статі: для чоловіків головними ролями є професійні, а для жінок – сімейні.

Подолання гендерних стереотипів як усталеного ставлення до ролей жінок і чоловіків у побутовому і суспільному житті є одним із важливих завдань гендерної освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження дійшли висновку, що паритетна/гендерна демократія можлива, зокрема за умов розвитку гендерної компетентності у фахівців різних сфер діяльності, і особливо – фахівців системи публічної влади, зокрема працівників представницьких органах влади, які створюються на засадах виборів і представляють інтереси всього народу (парламент) чи мешканців конкретних територій (місцеві, сільські ради, ради самоорганізації населення), від діяльності яких залежить формування і реалізація політики, зокрема й гендерної.

Важливим постає розуміння гендерної компетентності як складної сукупності знань, вмінь, навичок, якостей, мотивації і досвіду, що сприяють формуванню в особистості здатності до створення суспільства рівних можливостей для жінок і чоловіків та гендерного спрямування розвитку держави в цілому. Адже, у тих країн світу, де вищий показник гендерної компетентності у фаховому середовищі, там спостерігається і вищий рівень демократії. Це, в першу чергу, стосується скандинавських країн, які мають найвищі показники індексу демократії (Норвегія – перше місце в рейтингу) і найнижчі показники індексу гендерної нерівності (Ісландія перше місце в рейтингу).

Подальшого вирішення потребують питання подолання гендерних стереотипів, що є залишками пострадянського періоду, а також – посилення фахової підготовки з гендерних питань у вищій освіті.

Список використаної літератури

1. Громадянське суспільство: 85% українців не виявляють активності. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-85-ukraintsiv-ne-proyavlyayut-aktivnosti>
2. Желіба О. В. Освіта і гендер : навч.-метод. посіб. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 256 с.
3. Індекс демократії. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
5. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-п#Text>
6. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
7. Росія на шляху до диктатури, але дві третини світу нейтральні або підтримують її. Розбір «Індексу демократії – 2022» від The Economist. URL: <https://forbes.ua/svit/indeks-demokratii-2022-02022023-11488>
8. Стратегія гендерної рівності ради Європи на 2018–2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>

9. Участь громадянського суспільства у відновленні України. Як влада, громадяни та донори можуть посилити суспільну довіру. ULR: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2023-09/2023-06-15-giving-civil-society-stake-ukraines-recovery-lutsevych-ukrainian.pdf>
10. Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років. ULR: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv>

GENDER COMPETENCE – THE WAY TO DEMOCRATIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Lidia Danylenko, Liliya Hryhorovych

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,
Department of Parliamentarism
Anton Tsedik str., 20, 03057, Kyiv, Ukraine*

The article substantiates the essence of the concept of «gender competence» as an individual's ability to perceive and realize equality between genders in all spheres of life – in everyday life, at work, in politics.

It is emphasized that the components of gender competence are the system of knowledge about gender as a sexual and social characteristic of an individual, skills and abilities to form partnerships between women and men in various spheres of activity, personal qualities and motivation to ensure a fair, honest, tolerant environment in society and the state.

A comparison of the level of gender competence with the level of democracy was made, and the basic content of the training of specialists of various professions on gender issues was determined, which included the knowledge and skills needed by every specialist in various fields of activity.

It is recommended to strengthen the educational component in the formation of gender competence of specialists of all specialties by introducing relevant educational disciplines in institutions of higher education. Basic knowledge of gender issues includes knowledge of the essence of the gender approach and methods of ensuring gender equality, concepts of various gender programs and methods of their implementation; to basic skills – technologies for identifying and overcoming gender prejudices and stereotypes, conducting gender analysis of documents and materials, overcoming gender discrimination and gender violence, designing an egalitarian environment. It is taken into account that gender stereotypes are divided into three groups – masculinity-femininity, content of work, role behavior of women and men in the family.

Key words: gender, gender competence, gender democracy, parity, gender policy, parliament, public power, political power, tolerance, value, representative authorities, higher education.